

PROSJEKT ***Mørke skyer over Morgensol***

PUBLIKASJON **Bergens Tidende**

PUBLISERT **april 2000 – juni 2003**

MEDIUM **avis**

MEDARBEIDER **Marianne Røiseland**

INNHold

1. *INNLEDNING*
2. *UTGANGSPUNKT*
3. *UNDERVEIS*
 - a) forlik
 - b) fokus
 - c) nytt søksmål og bønn om taushet
 - d) valget
 - e) ny motbakke
 - f) dokumentaren
 - g) granskning
 - h) rapporten
 - i) erstatningen
4. *DILEMMA OG FRUSTRASJONER*
 - a) metode
 - b) psykolog eller journalist
 - c) det uskrevne
 - d) intern krangel
 - e) selvmord
5. *BETYDNINGEN*
6. *TID & KREFTER*

1. INNLEDNING

I stevning til Bergen byrett i 1999 kom det frem at en 11 år gammel barnehjemspike varslet en ansatt om seksuelle overgrep utført av styrer på barnehjemmet Morgensol. Piken fikk beskjed om å tie. Fire år senere informerte en ansatt personalsjefen i kommunen om et nytt overgrep mot piken. Styreren ble sykemeldt, piken ble bedt om å glemme. Noen måneder senere ble hun overført til en ungdomsinstitusjon, hun var blitt for vanskelig for barnehjemmet. Denne historien er essensen i Morgensol-saken. Den 11 år gamle jenten var nemlig på langt nær alene.

2. UTGANGSPUNKT

Barnehjemssaken var omtalt før jeg begynte å jobbe med den. I 1996 sendte NRK et Brennpunktprogram om forholdene ved barnehjemmet. Det førte etter noen år tre kvinner sammen som ville stille kommunen til ansvar for overgrep ved barnehjemmet Morgensol. Den ene av dem, Lisbeth L. Strand, fikk i 1999 billighetserstatning på 80.000 kroner. I saken hennes kom det frem at en pedofil mann i 20 år hadde kontakt med barnehjemsbarn. En periode var han styrer. Ingunn Røren skrev om saken i Bergens Tidende.

Da jeg begynte å arbeide med saken i våren 2000 hadde en kvinne (den 11 år gamle piken) saksøkt Bergen kommune, to andre kvinner (Lisbeth Strand og Ranveig N. Risberg) ønsket å gjøre det samme.

3. UNDERVEIS

a) forlik 1

Fra stevningen ble offentlig kjent i april 2000 til forliket ble inngått i mai samme år, publiserte Bergens Tidende fire større artikler.

I de første artiklene i BT kom det frem at tilsynet ikke hadde fungert. En pedofil mann hadde i over 20 år nærmest fri tilgang til barnehjemsbarn. Det ble hevdet at gutter ved barnehjemmet hadde forgrepet seg på jenter. Verken rådmannen i gamle Laksevåg kommune eller sosialsjefen erindret kritikkverdige forhold. Sosialsjefen mente det slett ikke var naturlig å føre tilsyn med 60-tallets barnehjem. De var etter hans mening å betrakte som familier.

- Med små institusjoner som Morgensol, ville det være litt for påtakelig dersom en skulle ha regler for nattevaktordning, mente den tidligere sosialsjefen.

Et enstemmig formannskap gikk i et lukket møte inn for å forlike saken, stikk i strid med rådene fra kommuneadvokaten.

Etter dette forliket trakk kvinnen advokat seg fra saken. Strand og Risberg fikk beskjed om at hun hadde inngått en avtale om ikke å fremme de øvrige sakene for retten. De to kvinnene skaffet seg raskt en ny advokat og forberedte egne søksmål.

b) fokus

Samtidig som de to kvinnene og deres advokat arbeidet med stevning mot kommunen, startet undertegnede egne undersøkelser. Risberg hadde samlet inn mange opplysninger om ansatte og beboere ved barnehjemmet på 50-60-tallet. Denne informasjonen la jeg litt til side og be-

gynte i stedet jakten på nye fakta. Tidligere beboere fra barnehjemmet henvendte seg til redaksjonen. Det ble etter hvert mulig å systematisere opplysningene og få et nokså godt bilde av hvilke barn som bodde der samtidig, og når de forskjellige ansatte hadde jobbet der.

c) nytt søksmål og bønn om taushet

I januar 2001 var de to kvinnene klare med sine søksmål. Sammen stevnet de kommunen for flere millioner kroner. I månedene som fulgte ble det satt frem krav om granskning av institusjonen. Et syn som ble støttet på lederplass i avisen. To ansatte fortalte hvordan de opplevde barnehjemmet. Fortellingen deres bekreftet historiene til institusjonsbarna. Forskjellsbehandlingen av sakene til de tre kvinnene, og ønsket om å stemple barnehjemsmarerittene som foreldet, var tema i avisen.

Byrådsleder Anne-Grete Strøm-Erichsen inviterer politisk redaktør og undertegnede til møte. Hun mente også vi burde skjønne at disse sakene var foreldet og at skriviene var en belastning for tidligere ansatte som ikke kunne forsvare seg.

d) valget

Morgensol-saken ble tema i valgkampen høsten 2001. I midten av august ba kvinnenes advokat retten vurdere om ikke kommunens påstand om foreldelse stred mot menneskerettighetskonvensjonen. Det ble nye runder med juss og moral. Høyre snudde og stilte seg bak kravet om granskning. Dermed var det flertall for dette.

I både NRK Hordaland og BT dukker forhold fra Bergens guttehem på Garnes opp. Flere vil ha sin barndom på institusjon gransket. 14. september 2001 får fylkesmannen i oppgave å granske forholdene ved alle barnehjemmene i Bergen fra 1954-1980.

e) nye motbakker

Byretten gav i januar 2002 kommunen medhold i at spørsmålet om brudd på menneskerettighetene ikke kunne trekkes inn i erstatningssaken. Byrådet krevde at kvinnene måtte dekke kommunens rettsutgifter. Beløpet var ikke stort, men utløste irritasjon i opposisjonen. En enstemmig bystyrekomite krevde dagen etter at dette ble kjent at byrådet skulle droppe pengekravet. Byrådet gir etter.

f) dokumentasjon

13. april 2002 trykket Bergens Tidende en tre-siders dokumentar om forholdene ved barnehjemmet Morgensol. Saken hadde nye ansikt, nye historier, nye påstander og var, ikke minst forflyttet frem med ti-femten år. De kommende dagene fulgte vi opp med flere avsløringer.

Politiavhør fra 1980 av den pedofile styreren ble presentert. Det ble avdekket at han neppe var den eneste overgriperen Morgensolbarna ble utsatt for. Sakene viste at omsorgen, med få unntak, hadde vært svært mangelfull og kritikkverdig.

I bystyret mislikte i stadig sterkere grad partiene KrF og Venstre den måten byrådet (som de selv var en del av) håndterte saken. Det politiske presset mot byrådet økte. 18. april uttalte varaordfører Terje Ohnstad (Ap):

– Jeg har selv hørt en av kvinnene fortelle sin historie to ganger. Det er ikke alltid like lett å skulle høre det samme flere ganger. Har man god tid kan man jo endelig snakke med disse menneskene, for å si det spøkefullt, sa Ohnstad.

Uttalelsen skapte adskillig spetakkel, og Arbeiderpartiet og Ohnstad begynte å se på barnehjemssakene med nye øyner.

g) forlik 2

Under bystyremøte mandag den 22. april 2002 gav byrådslederen, overfor BT, inntrykk av å ha snudd i Morgensol-saken. Hun håpet på et forlik med de to kvinnene og hun var villig til å ta på seg det politiske og moralske ansvaret for de overgrep kvinnene var utsatt på ved barnehjemmet. Byrådslederen lovet også å begynne arbeidet med en kommunal erstatningsordning, slik at den var klar når granskningsrapporten kom.

Utsiktene til forlik splittet de to kvinnene. Den ene av dem ville ha sviket opp og frem i retten. Den andre var sliten og ville helst ha saken ut av verden. Det gikk fem måneder før kommunadvokaten og kvinnene var enig om et erstatningsbeløp og premissene for det.

Den 24. september 2002 var forliket et faktum. Begge kvinnene fikk 725.000 kroner i erstatning. (Dette beløpet ble siden maksimalsats i den kommunale erstatningsordning som presenteres ett år senere.)

h) granskningen

I de påfølgende månedene var det nokså stille rundt barnehjemsskandalen. Granskingsutvalget som fylkesmannen opprettet fikk jobb i fred. Men ”guttene” fra Bergens guttehem delt seg i to leirer og var svært splittet. Den interne krangelen ble i omtalt i avisen 12. august 2002.

i) rapporten

26. juni 2003 la utvalgsleder Einar Drægebø frem en rapport som slakter barnevernet i Bergen i årene 1954 til 1980. Rapporten avdekket systemsvikt i alle ledd. Barne- og familieminister Laila Dåvøy lovet å vurdere en nasjonal granskning.

j) erstatning

5. september 2003, midt i valgkampen, ble gruppelederne i bystyret enige om en kommunal erstatningsordningen for alle som ble utsatt for grov omsorgssvikt ved et av kommunens barnehjem i den aktuelle tidsperioden.

4. DILEMMA OG FRUSTRASJONER, METODER OG KILDER

a) Metode og kilde

1) Skriftlige kilder

- * Offentlige arkiver og avisens ble gjennomgått. Dette arkivmaterial avdekket blant annet at det hele etterkrigstiden var preget ressursmangel og lavt faglig nivå i barnevernet.
- * Enkelte årsrapporter har gitt en kjølig beskrivelse av fysiske forhold ved barnehjemmet.
- * Avvik i forhold til brannforskrifter bekrefter det samme.
- * Oversikter over ansettelsesforhold vitner lav bemanning og stort gjennomtrekk.
- * En liten del av korrespondanse knyttet til barnehjemmet er intakt.
- * Det skriftlige materialet inneholder også avhørsrapport fra politiet tilknyttet en mann.
- * Og sakspapirer fra politiske organ – barnevernsnemnda/formannskap.

2) Muntlige kilder

- * Rundt 50 tidligere barnehjemsbarn fra Morgensol og Bergens guttehem på Garnes. En rekke lange samtaler med i alle fall 20 av dem.
- * Tidligere ansatte og myndighetspersoner – ca 15.

* Nåværende politikere, psykologer, ansatte i barnevernet, advokater og medlemmer av granskningsutvalget.

b) psykolog eller journalist

- *Det er feil det dere skriver. Det var aldri snakk om noen seksuelle overgrep. Og da jeg bodde der bodde det ingen jenter der, fortalte en mann meg i august 2001.*

Han ringte uten å ville fortelle hvem han var. I løpet av de neste månedene tok han flere ganger kontakt med ulike innspill, og stadig flere spørsmål. Jeg visste tidlig hvem mannen var. Andre Morgensol-barn hadde fortalt om ham. I januar ville han treffe meg. I utgangspunktet hadde han satt av en halvtime. Hensikten var først og fremst å få meg til å begripe at det neppe hadde forekommet seksuelle overgrep på Morgensol. I alle fall ikke mellom barn. Jeg ble sittende å lytte til mannen som snakket og snakket i fire timer. Uten å fortelle noe særlig. Det fortalte mye. Mannen har ennå ikke fortalt meg hvordan han egentlig hadde det på barnehjemmet. Jeg har heller ikke forsøkt å presse ham til å huske. Men jeg forsøkte å overbevise ham om at vi var opptatt av et system som så grovt, og over så lang tid, hadde sviktet. Det barn måtte ha gjort mot andre barn var et resultat av systemsvikt.

- *Det er som om jeg har kjent deg hele livet, sa han da vi tok farvel.*

Jeg gav ham mobiltelefonnummeret. Han måtte bare ringe om det var noe han ville snakke om.

Med unntak av Ranveig og Lisbeth, hadde ingen av mine øvrige kilder snakket åpent om opplevelsene sine på Morgensol og Garnes. Noen går til behandling hos psykolog, men mange hadde aldri snakket med andre om det de hadde opplevd. Jeg måtte derfor nærme meg dem med stor forsiktighet. Noen tok selv kontakt, andre ringte jeg opp. Jeg fortalte dem at jeg var journalist og jobbet med å finne ut hvordan det egentlig hadde vært å bo på barnehjem for en tid tilbake. Ingen av barnehjemsbarna ble reagerte med sinne på å bli oppringt, men ikke alle ville – eller maktet – å fortelle så veldig mye. Blant de ansatte var skepsisen til arbeidet vårt større.

Intervjuene med dem som ønsket å snakke med meg tok ofte flere timer og mange snakket jeg med flere ganger. Samtalene ble nokså like i formen. Ofte startet de med å beskrive hvordan barnehjemmet så ut, på hvilket rom bodde de, kanskje husket de andre som var der samtidig, barn eller ansatte, maten, høytidene og den slags mer forsiktige innganger. Hvor langt de ville gå i egen historie valgt de selv. Tempoet var deres eget.

I januar 2002 reiste jeg til Gudbrandsdalen for å snakke med Grete. Hun sa hun husket lite. Men øynene fikk et vilt og oppsperret preg når hun snakket om konkrete steder og mennesker som hadde vært tilknyttet stedet. Ved å tenke gjennom når hun med øynene hadde reagert så kraftig, kom jeg til at det måtte ha vært en overgriper til ved hjemmet. En jeg ikke hadde hørt om.

Siden ble hennes ”ufortalte” historie bekreftet av andre. Flere hadde opplevd at en mann voldtok dem og spylte dem med iskaldt vann i kjelleren.

I størst mulig grad traff jeg folk der de ønsket å treffe meg. Alle samtalene ble avsluttet med en forsikring om at de kunne ringe meg når som helst, men de ble også oppfordret til å kontakte psykolog eller andre de kunne snakke med. Ingen personfortellinger ble trykket uten at intervjuobjektene hadde samtykket. I en periode var det en del som ringte noen ganger, men ikke flere enn en kunne håndtere. Min rolle var først og fremst var journalistens rolle.

c) det uskrevne

Barnehjemsskandalen i Bergen går som kjent langt tilbake i tid. Det har også preget omtalen av saken. Da vi først begynte å se på saken i 2000 var tanken først å avsløre dem som hadde begått fysiske og psykiske overgrep, enten de var ansatte eller selv barn. Den tanken ble raskt lagt til sides. Det interessante var å finne systemsvikten.

I forhold til de ansatte som kanskje ”burde visst” var også denne svikten formildende. Det fantes ikke en organisasjon eller et system for kontroll, for faglig oppfølging eller kritiske tilbakemeldinger. Mange av de ansatte var ufaglærte og jobbet som assistenter – til de giftet seg. Systemet var autoritært med sterke styrere og tette bånd mellom styrer og ansvarlige i kommunen.

Flere ansatte og byråkrater med ansvar var døde eller svekket av alder da barnehjemsskandalen for alvor kom opp. Å trekke enkeltpersoner frem i søkelyset og stille dem til ansvar ble etter mitt syn ikke riktig. For BT ble poenget å fortelle og sannsynliggjøre historiene som viste systematisk omsorgssvikt og overgrep mot barnehjemsbarn. Dette var traumatiske opplevelser påført barn av det offentlige, som skulle gi dem vern. Opplevelser ingen var ferdig med og opplevelser som i stor grad ble snubletråder for dem senere i livet. I 2000 var det fortsatt ingen som viste vilje til å ta noe som helst slags ansvar for de mange skakkjørte skjebnene.

d) intern krangel

Byrådet var innstilt på å inngå forlik i Morgensol-saken allerede i april 2002. Kommuneadvokaten tilbød forlik og i overkant av en halv million kroner til hver av de to kvinnene. Den ene ville si ja, den andre vendte tommelen ned. For den ene hadde det gått for lang tid, motstanden hadde vært for massiv og hun var overbevist om at byrådet bare ville kjøpe seg ut av en knipe. Hun forlangte nokså vidtrekkende unnskyldning fra kommunen. Den ble viktigere enn erstatningsbeløpet. Problemet for kommunen var at den ville binde kommunen i forhold til saker alle visste kunne komme. Det ble vanskelige måneder for de to kvinnene.

Konflikten mellom kvinnene lot jeg være mellom dem. Omtale kunne ha blitt belastende for ikke bare de to kvinnene, men også for andre av Morgensolbarna. Etter en lengre tenkepause, mye frem og tilbake, og litt avisskriverier, ble det høsten 2002 inngått forlik. Erstatningsbeløpet lå et par hundre tusen høyere enn det første tilbudet. En unnskyldning fulgte med. Da forliket var vel i havn inviterte BT byrådsleder og den ene kvinnen på lunsj. Det ble en OK sak, men viktigere var det å bidra til at de to begynte å forholde seg til hverandre på en mer positiv og konstruktiv måte. Den ene av dem som representant for mange barnehjemsbarn, den andre som offentliges ansikt.

I vår dekning kunne vi nok vært mye råere i behandlingen av flere av partiene og sentrale politikere. En del snuoperasjoner bar tydelig preg av taktikkeri. Men våren 2002 var det et ekte stemningsskifte i flere av partiene etter artikkelserien i BT. Jeg valgte å se på dette som oppriktige nye takter. Normalt ville jeg vel neppe gjort det.

Jeg tenker som så, at pressen har et ansvar for å belyse svikt i offentlig omsorg, men vi har også et ansvar for hvordan vi gjør det. Hadde vi viet for mye tid på det politiske spillet, ville ingen av barnehjemsbarna noen gang trodd at kommunen tok et reelt og ekte ansvar. Akkurat det var utrolig viktig for mange at kommunen skulle gjøre. Av den grunn mener jeg vi ikke kunne svekke seieren for dem, da den omsider kom.

En del av mennene som hadde vært på Bergens guttehjem på Garnes gikk sammen i en forening og kontaktet egen advokat. De følte nok at deres historier hadde kommet helt i skyggen av Morgensol. I det Morgensol-saken var i ferd med å bli forlikt, fremmet gruppene sine egne krav. Et par i denne gruppen på 15 prøvde å ha regien i forhold til de andre i gruppen og i forhold til pressen. Avsløringer ble varslet, påstander ble fremsatt, men dokumentasjonen ble holdt tilbake. Forholdet mellom undertegnede og en del av denne gruppen ble etter hvert nokså anstrengt. Jeg opplevde at de ville styre og kontrollere informasjonen. Det var uholdbart.

Etter kort tid var gruppen helt i oppløsning. En stevning, blottet for juridisk innhold, var sendt Bergten byrett. Beskyldninger innad i gruppen haglet. Tre personer fikk støtte av Fylkesmannen i Hordaland for å undersøke påstandene om overgrep. De tre fremstod som alles talsmenn. Det ble umulig for meg ikke å omtale konflikten. Det utløste et visst raseri da vi i en artikkel omtalte påstander om falsk forklaring og intern krangel. Tremannsgruppen har frem til dags dato fortsatt sitt stormløp mot kommunen, BT, navngitte tidligere beboere fra Garnes og en tidligere advokat på eget nettsted.

Rest-grupperingen, ”Garneskameratene”, gjorde sitt ytterste for å skape ro rundt avsløringene. På et møte fortalte de åpent om sine opplevelser. To av dem viste BT rundt på Garnes og pekte ut stedene som fortsatt levde i deres mareritt.

Hele Garnessaken var, og er, så betent at jeg har valgt å være veldig forsiktig i omtalen av den. Men i en artikkel 10. september 2002 valgte vi å trykke en sak som er nokså direkte. Den kan kanskje også forklare hvorfor splid og krangel preger forholdet mellom ”guttene”, tretti-førti år etter.

e) selvmord

Tre menn tok livet sitt mens barnehjemmene ble gransket. Alle tre hadde forklart seg for det offentlige granskningsutvalget. Ingen av dem hadde i detalj fortalt sin historie til Bergens Tidende. De skal alle tre ha vært bekymret for at handlinger de selv har vært involvert i skulle bli kjent. Det er nok ikke tilfeldig at alle de tre som tok livet sitt i sin tid bodde på Garnes. Konflikten dem i mellom var så mange og den dukket opp på nytt med full styrke da media hentet frem i lyset den gamle bortgjemte skandalen. Fortsatt er flere av Garneguttene svært følsomme og ventetiden frem mot behandlingen av erstatningssakene deres oppleves som ekstremt vanskelig.

Tidlig i arbeidet med barnehjemssaken gikk det opp for meg at vi ved å dekke saken så massivt som vi gjorde, kunne risikere at noen tok livet sitt. Ekstra bekymret var jeg for dem jeg hadde snakket lenge og gått i dybden med. På høsten 2001 diskuterte jeg dette forholdet en del med daværende nyhetsredaktør Terje Angelshaug. Vi var enige om at dette var en pris vi måtte være villig til å betale. Det var nokså deprimerende å få vite om de tre selvmordene. En må gjøre seg sine tanker om egen medvirkning. Hadde disse tre vært nære kilder hadde det nok vært vanskeligere å forholde seg til. Likevel står jeg fast på at det var riktig av oss å gå – dypt inn i saken. De tre mennene var jo heller ikke de første barnehjemsbarna som valgte å avslutte eget liv. Mange hadde gjort det før saken kom opp.

Underveis fikk BT også mange positive tilbakemeldinger på at saken. En av dem, Per Jarle Jacobsen, mente det være takket skriveriene han fikk satt sin egen historie i system og kunne startet metadonbehandling. En annen kom for alvor i gang med universitetsstudier.

Etter at granskingsrapporten ble lagt frem har vi forsøksvis valgt å ha nokså dempet dekning av saken og anser den i hovedsak som avsluttet.

5. BETYDNINGEN

Dekningen av barnehjemsskandalen i Bergens Tidende, og også i NRK Hordaland, har fått konsekvenser. Viktigst av alt er at barnehjemsbarna ble trodd og at mediene, som autoriteter, brukte tid og plass på saken. En kan også ane en annen holdning til gamle saker av dette slaget etter artikkelseriene. Det var ikke bare politikerne som mente at det kanskje ble litt mye mas om disse foreldede forholdene. Fra lesere og kolleger kom de samme signalene. Den holdningen ble etter hvert erstattet av støtteerklæringer. Om dette er noen varig endring i synet på enkeltskjebner er vanskeligere å si.

Underveis har saken hatt små og store konsekvenser:

- Forliket og erstatning for en kvinne, mai 2000.
- Et granskingsutvalg blir nedsatt. Bergen kommune ber fylkesmannen granske forholdene ved 11 kommunale og private barnehjem, august 2001
- To kvinner slipper å betale kommunens saksomkostninger etter tap i byretten, april 2002
- Byrådspartiene snur og det blir politisk flertall for å håndtere barnehjemssakene med færre juridiske spissfindigheter, men med større hjerterom, april 2002.
- Byrådet starter arbeidet med å etablere en kommunal erstatningsordning, april 2002
- Forlik og erstatning for to kvinner, september 2002
- Kommunal erstatningsordning med øvre grense på 725.000 kroner vedtas, september 2003
- Den lokale, og nå den nasjonale, granskingen hadde vel neppe kommet uten denne omtalen.

6. TID OG KREFTER

Hvor mye tid som samlet er gått med i denne saken, er umulig å si.

Tid har den tatt.

Marianne Røiseland

Bergen, den 20.01.2004